

मम पुस्तकम्

नाम - _____

पत्रसङ्केतः - _____

चलदूरवाणी-संख्या - _____

७

न्यायसम्बद्धं ज्ञानम्

वयं ज्ञास्यामः

त्र श्र ण ऋ ज्ञ द्य

- दैनिकजीवने उपयुज्यमानानां न्यायसम्बद्धविषयाणां अवगमनम् ।
- भारतस्य मापनम् (ग्राम-परिमितं किलोग्रामपरिमितं च)
- १ तः ५० यावत् योजनम्, न्यूनीकरणं च (समूहे)
- विभजनस्य अवगमनम्

■ पश्यामः पठामः च -

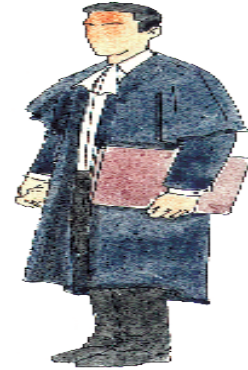
आरक्षकालयः

न्यायालयः

विधिः

सर्वकारीयः अधिवक्ता

सत्यापनकर्ता

विधिभवनम्

पारिवारिक-न्यायालयः

प्राथमिक-सूचना-पञ्जीयनम्

■ अधः प्रदत्तेषु शब्देषु न्यायसम्बद्धान् शब्दान् पठन्तु लिखन्तु च –

दोषमुक्तः	मतदाता	याचिका (अपील)	अभियोगः
निवेदनपत्रम्	साक्षी	परिवेदना	अधिवक्ता
कारावासः	दिनाङ्कः	अपराधी	न्यायालयः
अधिग्रहणम्	दोषी	न्यायाधीशः	न्यासनिधिः
गवेषणप्राप्तिः	स्थगितम्	दैनिकपुस्तिका	निरस्तः
दोषः	अपराधः	अधिग्रहणम्	आरक्षक- परिभ्रमणम्
मुख्य-आरक्षकालयः	अपराध-अभियोगः (फौजदारी)		स्थगनम्

■ पठन्तु लिखन्तु च -

त्र

चित्रा पितृष्वसुः कृते पत्रं लिखति ।

खनित्रम्	अन्यत्र	सत्रम्	कृत्रिमम्	नेत्रदानम्
मित्रम्	त्रुटिः	स्त्री	यात्री	चित्रम्
यात्रा	त्रिशूलम्	विचित्रम्	त्रिकोणः	दानपात्रम्

३

३

■ चित्रं दृष्ट्वा शब्दं लिखतु -

३१

_____

_____

_____

_____

_____

_____

शिक्षक-निर्देशः - शिक्षकः / शिक्षिका चित्रं दर्शयित्वा पठने सहभागिनां सहायतां कुर्यात्, ते अक्षराणां लेखनं कुर्युः एवञ्च चित्रं दृष्ट्वा नाम अपि लिखेयुः ।

सेव्यतां संस्कृतम्

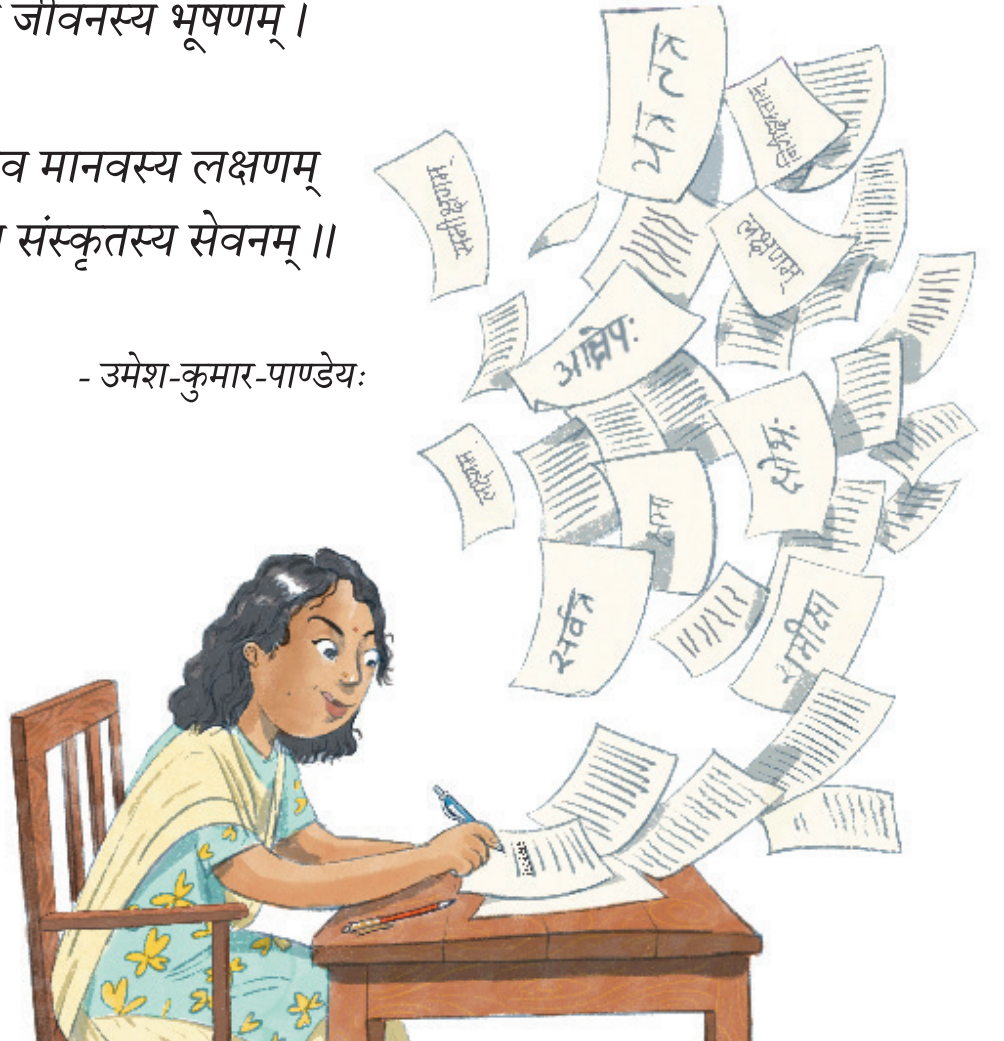
लिख्यताम् संस्कृतं पठ्यतां संस्कृतम् ।
यत्र तत्र गम्यतां सेव्यतां संस्कृतम् ॥

आत्मनः समीक्षणं विधीयतां सदा सखे!
कार्यकरणपद्धतिः निरीक्ष्यतां मुदा सखे!

मनसि नैव क्षोभः विधीयतां कदापि भोः!
क्षमाशीलतैव परं जीवनस्य भूषणम् ।

व्यक्तियोजकत्वमेव मानवस्य लक्षणम्
जीवनस्य लक्ष्यमेव संस्कृतस्य सेवनम् ॥

- उमेश-कुमार-पाण्डेयः

■ अक्षराणि पठन्तु लिखन्तु च -

श

श्रीमती रमा एवं च श्रीमान् श्रेष्ठः विवाहोत्सवे आमन्त्रितौ स्तः ।

आश्रमः	परिश्रमः	श्रद्धा	श्रावणम्	श्राद्धम्
श्रमः	श्रद्धालुः	विश्रामः	सुश्रीः	श्रोता

श

श

■ अक्षराणि पठन्तु लिखन्तु च -

ण

निर्वाचनात् पूर्वं नेतारः अत्यधिकं भाषणं कृतवन्तः ।

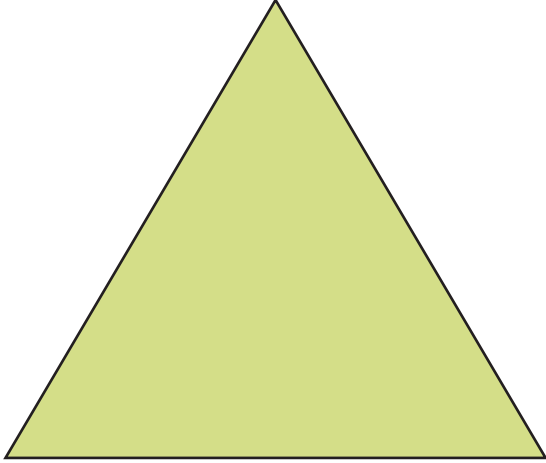
परिणामः	बाणः	त्रिकोणः	रणवीरः	दर्पणः	रावणः
गणना	पूणेजनपदः	गुणनम्	पूर्णिमा	गणितम्	आरक्षणम्
प्राणाः	लक्षणम्	गुणः	पूर्णम्	कण्ठः	प्राणी

प

प

■ चित्रं पश्यन्तु शब्दान् लिखन्तु च -

■ अक्षराणि पठन्तु लिखन्तु च -

ऋ

अहं बीजानां क्रयणार्थं वित्तकोषात् ऋणं स्वीकृतवान् ।

ऋषभः	मृगः	कृषकः	मृत्युः
प्रकृतिः	ऋषिः	कृपा	ऋणम्
वृक्षः	नृत्यम्	ऋतुः	गृहम्

श

श

■ चित्रं पश्यन्तु शब्दान् लिखन्तु च -

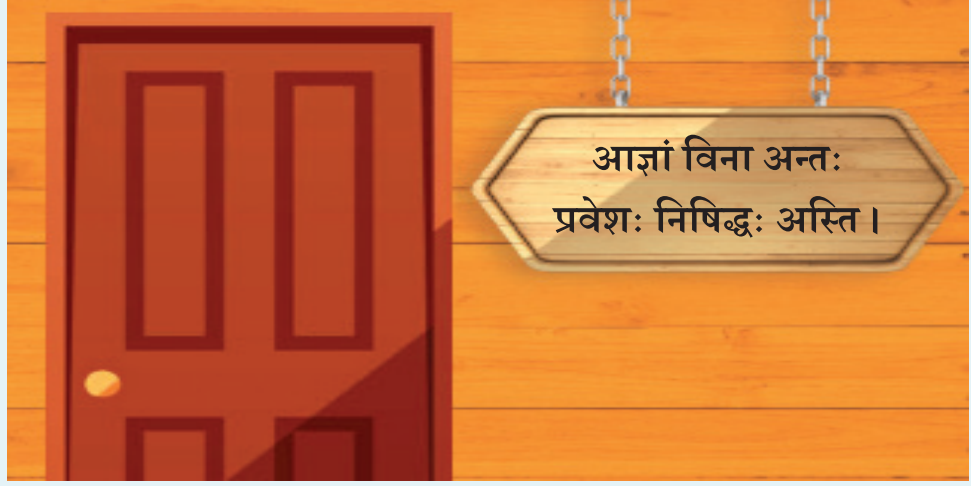

■ अक्षराणि पठन्तु लिखन्तु च -

ज्ञ

ज्ञानी

ज्ञानम्

अज्ञातम्

अज्ञानम्

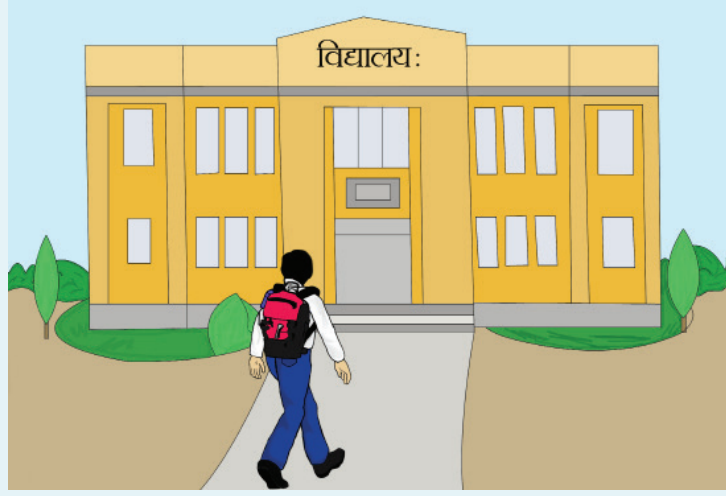
ज्ञ

ज्ञ

शिक्षक-निर्देशः - शिक्षकः / शिक्षिका चित्रं दर्शयित्वा पठने सहभागिनां सहायतां कुर्यात्, ते अक्षराणां लेखनं कुर्युः तथा चित्रं दृष्ट्वा तस्य नाम अपि लिखेयुः ।

■ अक्षराणि पठन्तु लिखन्तु च -

द्य

रमेशः विद्यालयं गच्छति ।

विद्या	विद्युत्	द्युतिः	विद्यादेवी
सद्यः	अद्य	खद्योतः	गद्यम्

Blank lines for writing practice.

सहायता तु प्राप्ता, परन्तु कथम् ?

रमा अत्यन्तं चिन्तिता अस्ति । यतः तस्याः पुत्रः श्रवणः आरक्षकैः गृहीतः । आरक्षकाः कथयन्ति यत् सः कस्यचित् विपणिं ज्वालितवान् इति ।

माधवस्य विपणिः ह्यः रात्रौ ज्वलितः आसीत्, विपण्याः बहूनि वस्तूनि भस्मीभूतानि जातानि । एतावत्पर्यन्तं निश्चितं न अभवत् यत् दहनं कथम् अभवत्, किन्तु आरक्षकाः श्रवणं गृहीतवन्तः । श्रवणस्य निग्रहणस्य वार्ता वेगेन सर्वत्र प्रसृता । रमा न अवगच्छन्ती आसीत् यत् सा श्रवणं कथं मोचयेत् इति । तस्याः पार्श्वे एकम् अपि रूप्यकं न आसीत् । रमायाः प्रतिवेशिनः अपि तादृशाः एव अत्यन्तं निर्धनाः आसन् ।

अन्ततो गत्वा कश्चन उपायः स्फुरितः । रमा मीनाभगिनीं स्मृतवती । मीनाभगिनी रमायाः मार्गदर्शनं कृतवती, मीना तां निःशुल्क-सहायताकेन्द्रं प्रति नीतवती । निःशुल्क-सहायताकेन्द्राणि उपमण्डलस्तरे, जनपदस्तरे, राज्यस्तरे, केन्द्रस्तरे च निर्मितानि भवन्ति । तत्र निर्धनाः अधिवक्त्रद्वारा निःशुल्कसेवां प्राप्नुवन्ति । आवश्यकप्रपत्राय अपि शुल्कं न दातव्यं भवति ।

रमा तेषां साहाय्येन अधिकारिणे प्रार्थनापत्रं दत्तवती । अधिकारी तस्यै न्यायसहायतायाः आश्वासनं कृतवान् । अग्रिमदिने आरक्षकैः श्रवणः न्यायालयम् आनीतः । निःशुल्क-सहायता-केन्द्रस्य अधिवक्ता न्यासनिधेः कगदान् न्यायालये प्रदर्शितवान् । न्यायाधीशः प्रश्नान् कृतवान् न्यासनिधिं च अङ्गीकृतवान् । श्रवणः न्यासनिधिद्वारा बहिः आगतः । तदनन्तरम् अभियोगः प्रचलितः । निःशुल्क-सहायताकेन्द्रस्य निरन्तररूपेण सहायता प्राप्यते स्म । रमया न कस्मैचित् अधिवक्त्रे शुल्कं प्रदेयं संजातम्, न वा कस्मैचिदपि कागदविषये शुल्कं प्रदेयं संजातम् । श्रवणस्य विरुद्धं कश्चिदपि साक्षी न उपलब्धः । सः न्यायालयेन ससम्मानं दोषमुक्तः उद्धोषितः ।

निःशुल्क-सहायता-केन्द्रस्य कारणेन श्रवणः रक्षितः । रमा श्रवणः च अत्यन्तं प्रसन्नौ आस्ताम् । तौ अद्यापि निःशुल्क-सहायताकेन्द्रस्य एवं च मीनाभगिन्याः प्रशंसां कृत्वा श्रान्तौ न भवतः ।

ज्ञानी ज्ञानुः ज्ञानम्

नाम ज्ञानचन्दस्य
आसीत् ज्ञानचन्दः
न कोऽपि वदति ज्ञानचन्दं
न कदापि ज्ञानचन्दः ।

गृहे सर्वे ज्ञानु वदन्ति
ज्ञानी तस्य मित्रम्
शिक्षकाः सर्वे ज्ञानं वदन्ति
अस्ति इदं विचित्रम्

जगता सर्वं ज्ञातम् एतत्
सर्वैः अङ्गीकृतं च
ज्ञानचन्दस्य नामत्रयं
ज्ञानी ज्ञानुः ज्ञानम् ।

- प्रभातः
अनुवादकः -प्रदीप-पौडेलः

प्राथमिक-सूचना-पञ्जीयनम् (एफ.आई.आर.)

आरक्षकः प्रथम-सूचना-पञ्जीकरणत् (FIR) परम् एव कस्यापि अपराधस्य निरीक्षणं कर्तुं शक्नोति । न्यायप्रक्रियायाम् उक्तम् अस्ति यत् अपराधस्य सूचनाप्राप्तेः अनन्तरं शीघ्रम् एव पार्श्वस्थे आरक्षकालये प्राथमिक-सूचना-पञ्जीयनं करणीयम् इति । आरक्षकः एतां सूचनां लिखितरूपेण मौखिकरूपेण अथवा अन्येन केनापि प्रकारेण प्राप्तुं शक्नोति । प्राथमिकसूचनापञ्जीयने सामान्यरूपेण घटनायाः दिनाङ्कस्य समयस्य एवं स्थानादीनां च उल्लेखः भवति । तत्र अपराधस्य मूलतथ्यानां तथा घटनायाः विवरणानां च उल्लेखः अपि भवति । यदि कश्चित् दोषी अस्ति तर्हि तस्य नाम तथा तस्य साक्षिणः च नाम अपि तत्र उल्लेखनीयं भवति । प्राथमिक-सूचना-पञ्जीयने निवेदनकर्तुः नाम तस्य स्थायिसङ्केतः च लिखितः भवति । प्राथमिक-सूचना-पञ्जीयननिमित्तम् आरक्षकस्य पार्श्वे एकं विशिष्टम् आवेदनपत्रं भवति । तत्र आवेदनकर्तुः हस्ताक्षरम् अपि भवति । आवेदनकर्ता आरक्षकात् प्राथमिक-सूचना-पञ्जीयनस्य एकां प्रतिलिपिं निःशुल्कं प्राप्नोति इति तस्य न्यायसम्बद्धः अधिकारः ।

(सामाजिकम् एवं राजनीतिक-जीवनम् – III, रा.शै.अ.प्र.प.)

RISHAV TRIVEDI
11403 Sumukh Heights
Oshiwara.
8800845817

To.
The senior inspector of oshiwara
Police station Mumbai.

Sub- Money has been withdrawn from my account.

Sir,
This is to inform you, that today morning 20-12-2019
at 06:45am, 2 transactions happened through my
ICICI savings account (115601508256) from some ATM (SACWF735)
at Andheri Link road, where 20000/- & 16,500/- has been
withdrawn, however, ATM card was with me in my house
and I was still sleeping that time. The moment I saw
the message I informed the bank and enquired about the
transaction & got the card and account blocked. Can
you please get this investigated further and get the
CCTV footage of the ATM.

Thanks & Regards
RISHAV TRIVEDI
Rishav

Shalwan
20/12/19
10:00

प्रश्न १. किं भवान्/भवती कदापि प्राथमिक-सूचना-पञ्जीयनं कृतवान्/कृतवती ?

प्रश्न २. भवान्/भवती गृहस्य समीपस्थः आरक्षकालयः कः ?

प्रश्न ३. आवश्यकतायां सत्यां भवान्/भवती कया सङ्ख्यया आरक्षकाणां सहायतां प्राप्स्यति ?

प्रश्न ४. महिला-सुरक्षा-निमित्तं दूरभाषसङ्ख्या का भवति ?

शिक्षक-निर्देशः - शिक्षकः/शिक्षिका सहभागिभिः सह प्राथमिक-सूचना-पञ्जीयनविषये विस्तरेण चर्चा कुर्यात्। तान् पृच्छेत् यत् किं कदापि ते प्राथमिक-सूचना-पञ्जीयनं कृतवन्तः, यदि कृतवन्तः तर्हि तस्य कारणं किम्? ते कथं च कृतवन्तः इति तस्याः पञ्जीयनप्रक्रियायाः विषये चर्चा कुर्यात्।

■ मम शब्दाः

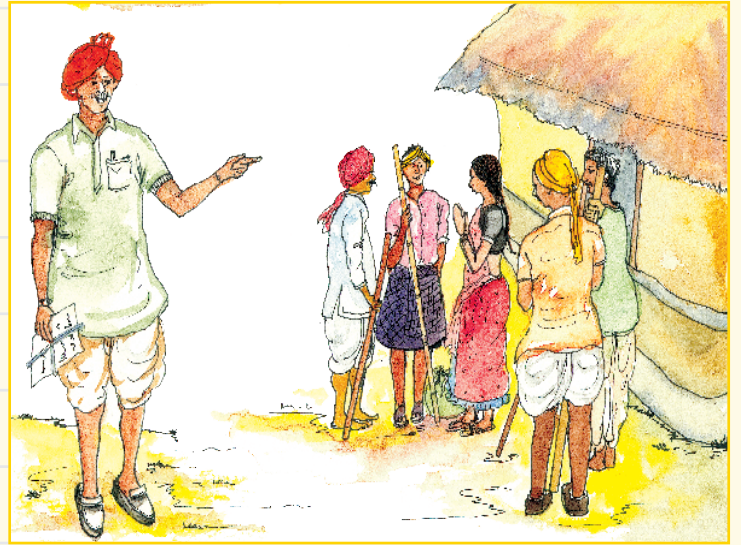
शिक्षक-निर्देशः - शिक्षकः/शिक्षिका न्यायसम्बन्धि-ज्ञानम् इति विषये चर्चा कुर्यात् । सहभागिनः पृष्ट्वा अस्मिन् विषये ३-४ शब्दान् लिखेत् । ते शब्दाः सहभागिनां स्वभाषायाः अपि भवितुम् अर्हन्ति ।

■ चित्रं दृष्ट्वा स्वयं कथायाः निर्माणं करोतु रिक्तस्थानेषु लिखन्तु च -

अनीतायाः किञ्चन लघु गृहम् अस्ति । सा सीवनं करोति । एतत् एव तस्याः आजीविकायाः साधनम् । अनीतायाः पतिः नास्ति । सः वर्षत्रयपूर्वमेव दिवङ्गतः । तस्याः द्वौ पुत्रौ स्तः । द्वौ अपि पठनार्थं विद्यालयं गच्छतः । अनीतायाः गृहस्य समीपम् एव ज्ञानचन्द्रस्य यन्त्रागारः वर्तते । ज्ञानचन्द्रः अनीतायाः गृहस्य स्थाने स्वस्य नूतनं यन्त्रागारं निर्मातुम् इच्छति, अतः सः अनीतां बलात् स्वगृहस्य विक्रयणं कर्तुं वदति ।

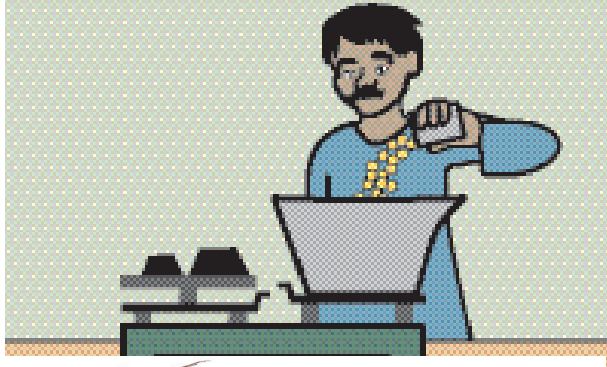

■ आगच्छन्तु, भारस्य विषये जानीमः-

१ किलोपरिमितम्	=	१००० ग्रामपरिमितम्
अर्धकिलोपरिमितम्	=	५०० ग्रामपरिमितम्
चतुर्थांशपरिमितम्	=	२५० ग्रामपरिमितम्

१. भवतः / भवत्याः शरीरभारः कियान् अस्ति ? तोलनं कुर्वन्तु लिखन्तु च । .....
२. भवतः / भवत्याः मित्रस्य शरीरभारः कियान् ? .....
३. तोलनं कृत्वा लिखन्तु कस्य भारः अधिकः अस्ति भवतः / भवत्याः मित्रस्य ? .....

- १ पुष्पशाकस्य भारः कियान् स्यात् ?
- राधा १ किलोग्रामपरिमितां शर्करां क्रीणाति । परन्तु, सा अनुभूतवती यत् शर्करायाः भारः १ किलोग्रामपरिमितः नास्ति । सा अपरम् आपणं गत्वा शर्करायाः भारस्य तोलनं कारयति तदा सा शर्करायाः भारं ९०० ग्रामपरिमितं प्राप्नोति । आपणिकेण शर्करायाः कियान् भारः न्यूनीकृतः ।
- यदि विपणिकः न्यूनशर्कराम् अथवा न्यूनभारं ददाति चेत् भवान् कुत्र तस्य परिवादं करिष्यति ?

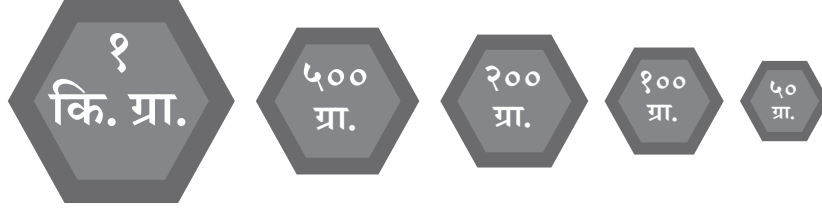
शिक्षक-निर्देशः- शिक्षकः / शिक्षिका सहभागिनः तोलनविधीन् बोधयेत्, तेषां तोलन-कौशलस्य विकासाय सहायतां च कुर्यात् - यथा किलोग्रामपरिमितम्, ग्रामपरिमितं बोधयेत् । गुरुतमस्य वस्तुनः तोलनाय किलोग्राम इति मानस्य उपयोगः भवति, लघुतमस्य वस्तुनः तोलनाय च ग्राम इति मानस्य प्रयोगः भवति । किलोग्रामम् = कि.ग्रा., ग्रामम् = ग्रा. इति संक्षेपेण लेखितुं शक्यते ।

- ५ कि.ग्रा. गोधूमाः ₹१०० रूप्यकैः लभ्यते, तर्हि २५ कि.ग्रा. गोधूमस्य मूल्यं कियत् भवेत् ?
- २५ कि.ग्रा. गोधूमं क्रेतुं भवन्तः/भवत्यः कानि-कानि कागद-रूप्यकाणि दास्यन्ति ? लिखन्तु- .....

■ भारस्य मापकानि

गुरुतमस्य वस्तुनः भारं तोलयितुं बृहत्तमानां मापकानाम् उपयोगः भवति ।

- शारदा शाकानि क्रेतुं विपणिं गतवती । गणनां कुर्वन्तु, सा कतिभिः रूप्यकैः शाकानि क्रीतवती ?

क्रमः	शाकानां नामानि	मूल्यम् प्रति-कि.ग्रा.	मात्रा	दत्तम्/देयम् (मूल्यम्)
१	आलुकम्	२०	२ कि.ग्रा.	
२	पलाण्डुः	१५	१ कि.ग्रा.	
३	रक्ताङ्गम्	२५	३ कि.ग्रा.	
४	तुम्बी	१०	अर्ध कि.ग्रा.	
रूप्यकाणि				

शिक्षक-निर्देशः- शिक्षकः/शिक्षिका सहभागिनः प्रेरयेत् यत् ते वस्तूनां क्रयणानन्तरम् आपणिकात् व्ययपत्रकम् अवश्यं स्वीकुर्युः । व्ययपत्रकस्य उपयोगः कः ? इति अस्मिन् विषये चर्चा च कुर्युः । यदि भवन्तः/भवत्यः क्रीतस्य वस्तुनः भारं न्यूनम् इति अनुभवन्ति तदा आपणिकस्य तुलायाः वस्तु-मापनभागस्य परिवर्तनं कृत्वा अपरस्मिन् भागे मापकं संस्थाप्य पुनः मापनं कारयितुं शक्नुवन्ति । यदि आपणिकस्य मापकानि निर्धारित-मानयुतानि न सन्ति तर्हि तस्य परिवादं माननिर्धारकविभागे कर्तुं शक्नुवन्ति ।

■ पठन्तु अवगच्छन्तु च-

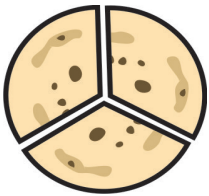
माता एकां रोटिकां निर्माति । तस्याः समानं भागद्वयं करोति । १ भागात् अर्धम्-अर्धं बालकाभ्यां रानी-रजताभ्यां ददाति । चित्रं दृष्ट्वा वदन्तु, कः कियद्भागं प्राप्तवान् ?

	वदन्ति	पठन्ति	लिखन्ति
	१ पूर्णम्	पूर्णम्	१
	अर्धम्	द्वयोः समान-भागयोः एकः भागः	$\frac{१}{२}$
	पादः	चतुर्थांशः	$\frac{१}{४}$

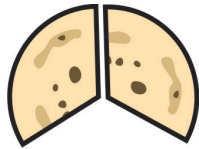
- रोटिकायाः कियान् भागः अवशिष्टः ?
- रजतः रोटिकायाः कियन्तं भागं खादितवान् ?
- रानी रोटिकायाः कियन्तं भागं खादितवती ?

■ यदि माता रोटिकायाः समानं भागत्रयं करोति चेत् रोटिकायाः वितरणं अनेन प्रकारेण भविष्यति –

१ पूर्णम् = १

पूर्णस्य द्वितीयभागः = $\frac{२}{३}$

पूर्णस्य तृतीयभागः = $\frac{१}{३}$

बालकाभ्यां पूर्वस्मात्
अधिकः भागः
मेलिष्यति किम् ?

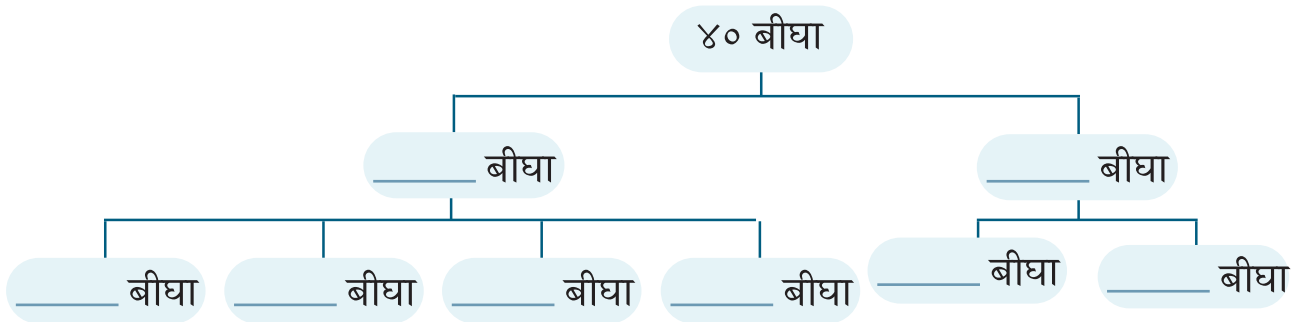
शिक्षक-निर्देशः- पाठ्यविन्दून् आधारीकृत्य सहभागिभिः सह प्रतिदिनम् उपयुज्यमानविषये चर्चा कुर्वन्तु । कर्गदम् उपयुज्य अपि अस्मिन् विषये परस्परं चर्चां कर्तुं शक्नुवन्ति । अधुना भारस्य तोलनाय विद्युतीयमापकयन्त्रस्य उपयोगः भवति । विद्युतीयमापकयन्त्रे तोलनाय पूर्वम् इदं निश्चयं कुर्वन्तु यत् यन्त्रस्य अङ्काः शून्ये एव भवेयुः । एतादृशानां विद्युतीयमापकयन्त्राणाम् उपयोगः कुत्र कुत्र जायमानः अस्ति इति अस्मिन् विषये अपि चर्चा कुर्वन्तु ।

- अधः निर्मितायां तालिकायां धान्यानां विभाजनं कृतं वर्तते । केषुचित् स्थानेषु लेखनं मार्जितम् अस्ति । तालिकायाः पूरणे सहायतां कुर्वन्तु ।

सस्यानि	सम्पूर्णम् उत्पादनम् (गोणीषु)	सम्पूर्णोत्पादनस्य अर्धम् (गोणीषु)	सम्पूर्णोत्पादनस्य चतुर्थांशः (गोणीषु)
वर्तुलकम्	२४		
चणकः	३२		
गोधूमः	४०	२०	
			५
	२२		५½

- सुन्दरस्य समीपे ४० बीघापरिमिता भूमिः अस्ति । सुन्दरस्य शीला सुशीलः च द्वौ बालकौ स्तः । द्वयोः कृते भूमेः समानं विभाजनम् अभवत् । आगच्छन्तु, चित्रे पश्यामः वंशपरम्परायाम् अग्रे भूमेः विभाजनं कथम् अभवत् ?

- ४० इत्यस्य समानं भागद्वयं कृतम् $४० \div २ =$
- २० इत्यस्य समानं भागचतुष्टयं कृतम् $२० \div ४ =$
- २० इत्यस्य समानं भागद्वयं कृतम् $२० \div$ $= १०$

शिक्षक-निर्देशः – भूमेः अथवा अन्य-वस्तुनः समानरूपेण विभजनं कृत्वा भाजनस्य प्रकारविषये चर्चा कुर्वन्तु ।

वर्णमाला

स्वरवर्णाः

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ लृ

ए ऐ ओ औ

अं अनुस्वारः

अः विसर्गः

व्यञ्जनवर्णाः

क ख ग घ ङ

च छ ज झ ञ

ट ठ ड ढ ण

त थ द ध न

प फ ब भ म

स्पर्श-वर्णाः

य व र ल → अन्तःस्थ-वर्णाः

श ष स ह → ऊष्म-वर्णाः

संयुक्तवर्णाः

क्ष त्र ज्ञ श्र द्य

